

Presidendivalimiste õppetunnid

Küllo Arjakas (RiTo 4), Riigikogu liige, Keskerakond

Eesti 1990. aastate poliitika kinnitab tõika, et Riigikogu või omavalitsuste valimised muudavad tuntavalt erakondade üldpilti ja poliitilist õhustikku. 1996. aasta, eriti aga 2001. aasta presidendivalimised muutsid enam üksnes poliitilist õhustikku.

2001. aasta presidendivalimised jäävad suure tõenäosusega omaette tähendusega valimisteks. Üldistavalt võiks koguni nentida, et need olid ühiskonnale ja erakondadele esimesed tõsisemad presidendivalimised.

1992. aastal prooviti Eesti Vabariigi presidenti valida esimeses voorus üldrahvalikel valimistel, kuid täpselt samal ajal käis esimese sõjajärgse Riigikogu valimiskampaania ning presidendivalimine jäi selle varju. 1992. aasta sügisel valisid Eesti Vabariigi presidenti teatavasti teises voorus Riigikogu 101 liiget.

1996. aasta augustis–septembris toimus presidendivalimine olukorras, kus president Lennart Meri autoriteet oli väga kõrge, ning tõsist valimiskampaaniat ei olnudki. Ka erakonnad ei võtnud presidendikampaaniat väga tõsiselt, sest rohkem tähelepanu kulus 1996. aasta oktoobris toimunud omavalitsuste valimiste ettevalmistamisele.

Tollaste presidendivalimiste uuendus seisnes selles, et Lennart Meri valiti teist korda presidendiks valimiskogus – seda küll valimiste teises voorus – ja suhteliselt väikese häälteenamusega. Ilmselt taktikalistel kaalutlustel jätsid paljud valimiskogu 367 liikmest oma otsuse tegemata: Meri sai 196 häält Arnold Rüütli 126 hääle vastu. 1996. aasta valimised lähevad poliitilisse ajalukku tõenäoliselt veel sellega, et ootamatult kiiresti tõusis esile poliitikas suhteliselt tundmatu tippteadlane professor Enn Tõugu ning teatud ajal oli tal võimalus muutuda koguni kompromisskandidaadiks. Tõsi, need võimalused jäid üsna väikeseks.

Uuenduslikud valimised 2001

Vaatamata mõnele uudsele momendile 1996. aastal, olid 2001. aasta presidendivalimised kahtlemata märksa uuenduslikumad ja mõõtuandvamad. Etteruttavalt võib öelda, et just need valimised andsid hulga kogemusi ja löid koguni pretsedente, seda nii kogu ühiskonnas kui ka presidenti kui institutsiooni jaoks, nii valimiskampaania mõttes kui ka erakondadele.

Valimiskampaania 2001 toimus olukorras, kus poliitiline kalender ei nõudnud keskendumist mõnele muule valimiskampaaniale. Möödunud aasta oli poliitilises mõttes suhteliselt rahulik – Riigikogu kolmikliidu ja selle toetatud valitsuse populaarsus ühiskonnas küll langes, kuid valitsus püsis, ei olnud ka üleriigilisi valimisi. Seega olid erakondadel intensiivseks valimiskampaaniaks head võimalused. Need valimised olid olulised presidenti kui institutsiooni osas. Esile tõusid küsimused presidenti institutsiooni arengust, tähtis oli, kas ametit lõpetav president sekkub selgelt ja otse oma ametijärglase valimisse või jääb sekkumine kaudseks ja vähemärgatavaks. Päris kõrvale ei saa jätta presidendiameti

üleandmise protseduurilist ja tseremoniaalset külge, sest selleski polnud varasemat kogemust.

Mõistagi on ka valimiskampaaniad ise aasta-aastalt professionaliseerunud. Eesti erakonnad on viinud läbi parlamendi ja omavalitsuste valimiskampaaniaid, ent selliseid kogemusi, kuidas ja milliste reeglite järgi välja sõeluda erakonna seest ainus ja ametlikuks muutuv presidendikandidaat, kuidas tema positsiooni kindlaks määrata, kuidas eristada, kuidas teha ta sobivaks paljudele valijameestele jne, neil polnud. Samas, kui aina tugevnev surve viib presidendivalimised rahva otsevalimiste voolusängi, pole järgmise kampaania puhul 2001. aasta kogemustega midagi teha.

Möödalaskmised

Nii polegi imestada, et uuenduslikud valimised tõid kaasa mitu suuremat möödalaskmist. Olgu näiteks Mõõdukate presidendikandidaadi Andres Tarandi väga varajane start 1999. aasta sügisel valimisplakati eksponeerimisega Tallinna prügikastidel, mis tõi talle halvustava "prügikastipresidendi" tiitli.

Viimases presidendikampaanias keskendusid peaaegu kõik kandidaadid, kes rohkem või vähem, kes varem või hiljem, lähenemisviisile, nagu oleks president meil täidesaatva võimu liider, ning paljud teemad-küsimused olid esitatud justkui peaministrikandidaadile. Ajakirjandus püüdis omalt poolt käivitada presidendikampaaniat väga vara. Juba 2000. aasta kevadel tugevnes meedia surve erakondadele – nimetage juba oma presidendikandidaat! Arvestus oli lihtne: kui erakonnad on ametlikud presidendikandidaadid välja käinud, siis ei jõua nende sõnum enam päralt. Seega on vaja osta lehtedesse-raadiotesse reklaampinda, tekstide kujundamiseks ja pindade broneerimiseks on vaja reklaamiagentuure, otsesed teenimisvõimalused võivad tekkida PR-firmadel jne. Hea oluks suvisel hapukurgihooajal täita meedias poliitikale reserveeritud ruum presidendikandidaatide tegevusega. Kuni kõige lihtsamani – kes millises rannas suvitab.

Erakondade juhtkonnad hoidusid 2000. aasta kevadel ja suvel siiski varajasest presidendivalimiskampaaniast, andes võimalikele kandidaatidele võimaluse tutvustada end kaudselt ja varjatult. Kõige selgemalt ja sihikindlamalt ning teistest tunduvalt varem alustas Riigikogu asespiiker Tunne Kelam. Tema moodustas oma valimismeeskonna juba 1999. aasta suvel, 2000. aasta jaanuarist töötas kümneliikmeline valimistiim regulaarselt, saades kokku iga teisipäeva õhtul. Vastavalt ülesannetele meeskond suurenes. Telliti ühiskonnateadlastelt põhjalikke uuringuid Kelami poliitilise profiili, Lennart Meriga imagoloogilise võrdluse, tema suhtes püsivate ootuste jpm kohta. Möödalaskmised olid mitme sotsioloogilise firma ja ajalehetoimetuste uuringud, kus küsitleti eelkõige vallavanemaid ja volikogude esimehi.

Allakirjutanu kogemus kinnitab, et paljud küsitletuist eelistasid nimetada valitsuskoalitsiooni kandidaadi nime. Seda mitte isikliku eelistusena, vaid kartuses, et opositsioonikandidaadi nimetamine isegi sellise küsitlusvormi puhul võib kaasa tuua negatiivseid tagajärgi. Kas jääb vald ilma mõnest investeeringust või juhtub veel midagi, targem on nimetada mõne valitsusliidu kandidaadi nimi. Ilmselt võib presidendikampaania puuduseks pidada sedagi, et

vähe analüüsiti senise presidendi rolli ja puudu jäi ideede konkurentsist. Vastava kodutöö jätsid suuresti tegemata nii meedia (debattsaadet, konkreetsed küsimused) kui ka presidendikandidaadid ise.

Erinevad valimiskampaaniad

Valimiskampaania eel, 2000. aasta sügisel jagus arvamusi, et erakonnad esitavad oma prognoositavad kandidaadid (Isamaaliit Tunne Kelami, Keskerakond Siiri Oviiri, Reformierakond kas Toomas Savi või Siim Kallase, Möödukad Andres Tarandi ja Eestimaa Rahvaliit Arnold Rüütli) enam-vähem ühel ajal ning siis algab kampaania. Tegelikult kujunes teistsuguseks: Keskerakond esitas oma kandidaadiks Peeter Kreitzbergi 2001. aasta märtsi algul, aprilli keskel sai Isamaaliidu kandidaadiks Peeter Tulviste, Reformierakond mängis pikka aega nelja kandidaadi mängu ja täitis aega ringreisidega, kus tutvustati "kandidaadi kandidaate" ja Reformierakonda, Eestimaa Rahvaliit nimetas oma presidendikandidaadi alles juuni algupoolel, üsna vahetult enne üldist suvepuhkust. Nii asetustid kandidaadid n-ö stardipakkudele eri ajal ja erineva lähteseisuga. Selleks ajaks oli ajakirjandus juba ammugi kujundanud ühiskondlikke hoiakuid, kellel on üldse võimalik saada järgmiseks presidendiks ning millistele nõudmistele peab uus president vastama.

2000. aasta oktoobris ajakirja Luup korraldatud küsitlusel oli selge soosik Toomas Savi, keda küsitletud võimalikust 242 valijamehest toetas koguni 49,6%. Peeter Tulvistet toetas siis kõigest 2,5% arvamuselavaldajast. Tulemusi kommenteerinud Postimees ei pidanud viimast üldse nimetamisväärses kandidaadiks. Veel 2001. aasta veebruari algul Eesti Päevalehes avalikustatud küsitluses ei pakutud Tulviste nimegi. Ometi tõusis Tulviste selle aasta märtsis ja aprilli alguses harukordselt kiiresti ja jõuliselt esile kui Isamaaliidu võimalik presidendikandidaat. Oma osa selles oli ajakirjanduses alanud diskussioonil teemal, milline peab olema uus president. Võrdluse aluseks jäi loomulikult Lennart Meri. Oma osa oli Eesti haritlaskonna toetusel Tulvistele, nn 53 kirjal. Pöördumises rõhutati, et järgmine president ei peaks tulema tegevpoliitikute seast, vaid peaks olema ühiskonnas suveräänse autoriteediga inimene. Tõsi, mõnedki Tulviste toetusavaldusele allakirjutanud isikud lähtusid rohkem kaalutlusest peatada Tunne Kelami liikumist presidendi ametikohale kui sellest, et just Tulvistest peaks saama järgmine Eesti president.

Kelami ja Tulviste konkurentsist jäi meedia selgelt Tulviste poolele. Tulviste napp valimine Isamaaliidu presidendikandidaadiks häältega 264:249 näitas omal moel, et kogu presidendi valimiskampaaniast võib tulla suuri üllatusi. Nähtavalt ainult pisut enam kui kolm nädalat võimaliku presidendikandidaadina avalikkuse fookuses olnud Tulviste edu jätkus meedia toel pärast presidendikandidaadiks saamist peaaegu sama jõudsate sammudega. 23. aprilli Eesti Päevaleht teatas uued küsitlustulemused, mille kohaselt Tulviste läks mööda seni pikalt võidutsenud Savist. Samas kujundati jätkuvalt arusaama, et pärast koloriitset Merit võibki ainsana sama värvikaks presidendiks saada samasugune tippintellektuaal Tulviste. Värske ja poliitikas vähesema seotusega Tulviste sai maikuus juba 40% võimalike valijameeste toetuse. Toetus Tulvistele avaldus isegi pisisajades: TV 1 otsesaatesse "Seitse päeva mais" helistamine maksis 24. mail esimesena intervjuueeritud Tulvistele hääle andmiseks 90 senti, alates 25. maist tuli helistajail vastu- või poolthääle andmise eest tasuda juba kolm krooni.

Tulviste esimene ja suuremaid vigu oli kinnitus, et just tema tahab viia isamaaliitlaslikud ideaalid Kadriorgu.

Ajal, mil avalikkuses süvenes rahulolematuse elektriijaamade erastamise, raudteeliikluse lõpetamise ja ebapopulaarse haldusreformiga, kõlas selline rõhuasetus halbaennustavalt. Sellest said väga hästi aru Reformierakond ja 2001. aasta mai algul presidendikandidaadiks nimetatud Toomas Savi. Reformierakond hakkas kärarikkalt nõudma haldusreformi peatamist ning Toomas Savi distantseerus elektriijaamade küsimuses valitsuskoalitsioonist. Nt suvistel erakorralistel Riigikogu istungitel eelistas Toomas Savi neis küsimustes lihtsalt mitte hääletada. Augustis arvustas Savi teravalt Eesti raudtee erastamist. Hiljem, augusti keskel, tegi Tulviste küll avalduse, et Riigikogu ja valimiskogu liikmed võiksid presidendivalimistel oma otsuste tegemisel jätta kõrvale erakondlikud suunised ning arvestada hääletamisel üksnes oma südametunnistust. Antud avaldus jäi hiljaks ja ei eristunud enam üldisest valimiskampaania melust. Tulviste kinnitus augusti keskel, et valitsuse senine regionaalpoliitika on silmapaistavalt nõrk, tähendas tema keeruka positsiooni tunnistamist: ei saa olla Isamaaliidu presidendikandidaat ja samal ajal kritiseerida Isamaaliidu juhitava valitsuse poliitikat.

Kokkulepeteta kampaaniad

Juba 2001. aasta kevad–talvest augusti keskpaigani jätkus ajakirjanduses arutelu, kas ja kuidas lepivad erakonnad omavahel kokku presidendivalimiste osas. Kujunes paar telge: kas valitsuskoalitsiooni erakonnad lepivad kokku ühises kandidaadis või ei lepi, kas opositsiooni poolelt võiks tulla toetus ühele valitsuskoalitsiooni kandidaadile, mis võiks olla sellise toetuse hind, kelle suhtes opositsioon omavahel kokku lepib. Läks aga nii, et suuri ja põhimõttelisi kokkuleppeid ei kujunenudki. Nii Isamaaliit kui Reformierakond jäid selgelt oma tugevate kandidaatide juurde. Mõõdukad otsisid enam kokkulepet ühiskandidaadi osas ja uurisid, kas Tarandit ei saaks ikka käsitada kui kompromisskandidaati. Kuid teised kolmikliidu osapooled ei võtnud teda omaks.

Vahetult enne Riigikogu valimisvoore sõlmitud Isamaaliidu ja Mõõdukate kirjalik kokkulepe tähendas sisuliselt parlamendis presidendivalimistest üksnes mängu tegemist: kord esitame ühe kandidaadi ja toetame koos teda, teises voorus esitame uue kandidaadi ja toetame jälle koos teda. Lepe sisaldas veel klauslit, et Riigikogu saadikuil on vabadus hääletada vastavalt oma südametunnistusele, mis Eesti poliitika keeles tähendas juba ette ettevaatusabinõu juhuks, kui Riigikogus osa hääli läheb kaduma. Nähes, et ühe ja mõistagi Reformierakonna kandidaadi toetuseks kokkulepet ei teki, otsustas Reformierakond viia Riigikogu voorud veelgi mängulisemaks: oma kandidaati üles ei seata, valimisedeleid välja ei võetagi, kui aga võetakse, siis osa ei hääletagi jne. Kindlasti oli siin ka kaalutlus seada Savi valimiskogus üles n-ö puhta lehena, kelle puhul ei saa rääkida Riigikogus kasvanud või vähenenud toetusest.

Riigikogu opositsioonileeris kujunes Keskerakonna ja Rahvaliidu vahel sellest kevadest lähenemisviis, et nii Riigikogus kui valimiskogus esitatakse ühine kandidaat. Alus oli päevselge: üksnes opositsiooni koos tegutsemine loob eelduse hea tulemuse saavutamiseks Riigikogus ja võiduks valimiskogus. Ühisele kandidaadile toetuse otsustamise aluseks saab olla eeldatav toetus, mis oli selge Riigikogu puhul (Keskerakonna ja Rahvaliidu saadikute

hääled ja veel mõni võimalik toetushääl), valimiskogu puhul tuli otsustada pärast valijameeste esitamist. Antud lähenemisviis jäi küll kirjaliku vormistusest. Ainus suurem erakondadevaheline avaldus oli augusti keskel allkirjastatud ja samas küllaltki deklaratiivseks jäänud kokkulepe: erakonnad tunnustavad väljapakutud kandidaate, võistlevad ausalt, kohustuvad avalikkusele teada andma omavahelistest presidendivalimiste osas sõlmitavaist kokkuleppeist, pärast valimisi aidatakse kaasa, et uus president saaks rahva poolt tunnustatud riigipeaks. Antud erakondade ümarlaud toimus Mõõdukate algatusel, avaldus allkirjastati Riigikogu fraktsioonide esindajate tasemel.

Seegi kokkulepe ei lõpetanud poliitikute ja meedia spekulatsioone teemal: keegi üritab ikka kellegagi kokku leppida. Nii nt teatas Rahvaliidu juhtkonnast Andres Varik alusetult, et Keskerakond teeb oma kandidaadist Kreitzbergist kauba valimistehingutes (23. augusti Eesti Päevaleht). Rahvaliidu esimees Villu Reiljan võttis seepeale pinged maha, seostades Variku kohatut esinemist suvise palavusega. Tegelikult kujuneski nii, et erakonnad jäid kindlaks oma kandidaatidele, ühtegi ametlikku läbirääkimiste delegatsiooni ei moodustatud, rääkimata konkreetsetest projektidest, mille alusel kokku leppida.

Lahkhelid kohtadel ja parlamendis

Erakondade valimiste lähteseis – Riigikogus või valijameeste kogus – jäi erinevaks. Ilmselt arvestasid kõik erakonnad võimalusega, et Riigikogu ei suuda presidenti valida ja valimine läheb valijameeste kätte. Samas oli kõigile selge, et paremad võimalused erakondadevaheliseks kokkuleppeks on Riigikogu voorudes. Kes saab valijameesteks ja millised on nende eelistused – siin tekivad hoopis uued võimalused.

Ka valijameeste valimine tõi kaasa üllatusi: 1996. aastal osalesid valijameeste kogus eeskätt volikogude esimehed ning nüüd prognoositi sama. Seetõttu pinniti eelnevais küsitlustes kõige rohkem volikogude esimehi. Hiljem selgus, et paljudes volikogudes püsivad tuntud poliitilised pinged, osa volikogude esimehi ei julgenud minna salajasele hääletusele ja mõni eelistas valijamehe otsustamisega lahendada volikogusisesed tüliküsimused. Valijameeste valimine põhjustas mitmes volikogus suure tüli: Tartus läks lõhki Isamaaliidu ja Reformierakonna võimukoalitsioon, Tallinnas ebaõnnestus võimukoalitsiooni plaan haarata enda kätte kõik kümme valijamehe kohta. Nii ei jäänudki Tallinna võimuliidu koalitsiooninõukogu esimehel Aimar Altosaarel midagi muud üle kui nentida: "Eks me kõik kaotasime. Aga suures plaanis võitis demokraatia, opositsioon sai ka hääli" (7. septembri Eesti Päevaleht). Rohkem kui aasta Harjumaal Rae vallas tülitsevad vallavolikogu leppis vaid valijamehe otsustamise ajaks. "Enne ja pärast hääletamist pritsisid vaenulikud osapooled teineteise suhtes sappi ja töötasid hiljem verd laskma hakata" (14. septembri Eesti Päevaleht).

Presidendivalimiste Riigikogu voorudes sai avalikuks Isamaaliidus süvenev sisetüli, sest mitu nimekat isamaaliitlast ei andnud toetusallkirja oma erakonna kandidaadi Peeter Tulviste ülesseadmiseks. Lõpuni ei pidanud vastu Keskerakonna ja Rahvaliidu kokkulepe ühise kandidaadi toetamisest. Veel 27. augustil teatas Rahvaliidu aseesimees Ants Käärma, et välja minnakse ühise kandidaadiga ning "opositsioon otsustab pärast presidendivalimiste kolme vooru lõppu parlamendis, millise ühiskandidaadi nad valimiskogusse esitavad".

Üllatuslikult teatasid aga Rahvaliidu juhid kahe Riigikogu hääletusvooru vaheajal, et nad on loobunud ühiskandidaadi ideest, millele siiani baseerus opositsiooni ühistöö. Peeti vajalikuks, et Keskerakond teataks veel enne kolmandat vooru Rüütli toetusest järgmises valimiskogus. Kui kinnitust ei tule, loobub Rahvaliit Kreitzbergi toetamisest Riigikogu kolmandas voorus. Ülesköetud meeleolude ajal teatas Rahvaliidu liider Villu Reiljan: "Rahvaliit tegi Riigikogus presidendivalimistel Keskerakonnale kaks sponsorülekannet häälte näol." Rahvaliitlased loobusid tollel hetkel opositsiooni koostööst, mida ajakirjandus tuntud traditsioone järgides tahtis jällegi Keskerakonna süüks panna. Kui varem heideti Keskerakonnale ette, et oma kandidaadist tahetakse teha vahetuskaup, siis nüüd heideti ette, et sellised kahtlused osutusid alusetuiks. Keskerakond ise jäi Riigikogu voorude tulemustega rahule: meie kandidaat Peeter Kreitzberg ei kaotanud üheski valimisvoorus, viimane jäi küll viiki (vt tabel). Riigikogu voorude tähtis tulemus oli seegi, et valitsuskoalitsioon ei saanud Reformierakonna hääli. Seega kaotas koalitsioon sisuliselt 19 häält, ehkki mõni reformist võis eri voorudes anda hääli siia- või sinnapoole.

Tabel. Vabariigi Presidendi valimised Riigikogus ja valimiskogus 2001. aastal

	Riigikogu I voor (hääli)	Riigikogu II voor (hääli)	Riigikogu III voor (hääli)	Valimiskogu I voor (hääli)	Valimiskogu II voor (hääli)
Peeter Kreitzberg	40	36	33	72	
Andres Tarand	38				
Peeter Tulviste		35	33	89	
Arnold Rüütel				114	186
Toomas Savi				90	155

President ja kandidaadid

Omaette ja tulevikus ilmuvate mälestuste valdkonda jääb küsimus: kui jõuliselt ja milliste meetoditega sekkus ametlik Kadrioru, s.t president Meri oma ametijärglase valimisse? Poliitilistele ringkondadele tuli ammuugi signaale, et president Meri teeb panuse Peeter Tulvistele. Avalikkusele sai signaaliks varakevadel Postimehe esiküljel ilmunud foto Tartus Barclay kohvikus hommikusööki võtvaist meestest. Foto ja sellega üleskerkinud teema ametijärglase eelistamise kohta jäi siiski vähetähtsaks ajakirjanduslikuks teemaks. Tõsi, Kadrioru püüdis jätta muljet koomilisest kaasusest – tehti juhuslik foto ja selle pinnal püstitatakse nüüd kõrgelennulisi teooriaid. Kui Prantsusmaa president Jacques Chirac tegi suvel Eestisse visiidi, eksponeeris tema Eesti ametivend selgelt oma saatjaskonnas Tulvistet

kui "tugevat kandidaati". Esialgsest kavast jäeti aga välja Chiraci kohtumine Riigikogu juhatusel, kus võinuks leida teisigi "tugevaid kandidaate".

Rahvusraamatukogus toimunud üritati küll põhjendada sellega, et ürituse korraldas Eesti-Euroopa liikumine ning Tulviste on juhuslikult selle esimees. Ametlikult ei teinud president Meri ühtegi avaldust ühegi presidendikandidaadiks üles seatud isikute osas. Ametlikult kohtus president Meri kahel päeval kaheksa kandidaadiga, tegi seda tähestiku järjekorras ning pärast kohtumisi avaldati lühike pressiteade. Ametlikult lähtus president Meri võrdsustavast lähenemisest: presidendituuri üleminek toimub sujuvalt, vajadusel võib igaüks saada Vabariigi Presidendi kantseleilt tarvilikku informatsiooni jne. Ametlikult president Meri oma eelistuse nime välja ei öelnud ning sellise käitumisviisiga lõi kahtlemata sellest kampaaniast ühe pretsedendi. Kuid nt presidendi kõnet 23. juunil Pärnus tõlgendati ajakirjanduses üsna selge sekkumisena valimiskampaaniasse: Meri soovitas uut presidenti läbi katsuda Eesti ajalookogemuse kaudu ja tegi teisigi vihjeid võimaliku järglase osas.

Keskerakonna kandidaat Peeter Kreitzberg iseloomustas eeltoodud lähenemist: "Meri kavatseb Putinit teha, see jutt oli juba pool aastat tagasi üleval." Õigem oleks ehk öelda, et nüüd jäljendas Meri Venemaa presidenti Jeltsinit, kes väga otseselt sekkus oma järglase valimisse.

Kommunismiteema

Selles kontekstis kõige tähtsamaks muutus kommunismi hukkamõisteteema esiletõusmine. Küsimus polnud mõistagi selles, et 2001. aasta juunis möödus 60 aastat traagilisest juuniküüditamisest ja kommunismivastasusega tuntud "raudne leedi" Margaret Thatcher kavandas just selleks ajaks visiiti Eestisse – mis tagatipuks ära jäi.

Just kommunismiteema esiletõus ja vastava eelnõu esimeste projektide lähtumine Kadriorust näitas selget joont, kus tekkisid kaudsed võimalused jõuliselt sekkuda käimasolevasse presidendikampaaniasse. Kommunismiteemaga sai eraldada sikud lammastest: kompartei pole olnud Tulviste, aga oli Savi, pole olnud Kreitzberg, aga temast favoriiti ei tulegi, kompartei oli ja veel silmatorkavalt kõrgel kohal Rüütel, kellel aga selletagi ei tohiks olla mingeidki võimalusi. Meenutagem, et kommunismiteema oli tähtsal kohal juba Tulviste-Kelami konkurents. Üksnes neli päeva enne Isamaaliidu suuryhku toodi Postimehe esiküljele 37 aastat vana story, kuidas Kelam pärast fiaskoga lõppenud katset üritas teist korda komparteisse pääseda ning oli kaevanud eitava otsuse edasi kompartei kõrgemaile organeile. Pealegi olid avaldused esitatud 14. juunil 1963 – seega juuniküüditamise 22. aastapäeval.

Sama teemat kasutati Reformierakonna kandidaadi vastu: "Savi puterdab punaparteist lahkumise ajaga", teatas Eesti Päevaleht suurte tähtedega 18. septembril. Kommunismiteemat mainis president Pärnus võidupüha kõnes, kuid see oli viimane presidendi avalik kõne. President Meri aktiivsus teema eksponeerimisel oli kindlasti silmatorkav. Veel hiljemgi avaldas ta lootust, et parlament tuleb selle küsimuse juurde augustis. Sama küsimust puudutas Lennart Meri ka vahetult enne valijameeste vooru ilmunud ühes viimases nappis intervjuus Maalehele: "Eesti annab presidendivalimistega

maailmale selge märgi. ... kas Eesti jätkab euroopaliku väikeriigi demokraatlikul kursil või teeb lolli kommunistliku tagasipöörde. See seaks uuesti ja hoopis teravamalt päevakorda Eesti julgeoleku."

Paraku võis just kogu kommunismiteema rõhutatud käsitlus anda loodetule hoopis tugeva vastandmärgilise rõhuasetuse: kommunismiteema käsitlemisega tekkis paljudel valijameestel hirm võimaliku uue nõiajahi ees ning konkreetsetes valimissituatsioonides eelistati jagada kollektiivset vastutust Rahvaliidu presidendikandidaadiga, kes oli olnud sellesamas kompartei hierarhias silmatorkaval kohal. Kunagine kuuluvus komparteisse või mitte – see ei olnud valijameestele üldse tähtis, otsustust mõjutav küsimus.

Miks Rüütel võitis?

Presidendimaratoni lõpp kujunes ootamatuks. Eesti Vabariigi presidendiks valiti Arnold Rüütel. Tema valimine näitas, et kõigepealt peab poliitikas õnne olema. Veel 2001. aasta mai lõpupäevil, mil teised kandidaadid edendasid tugevasti oma valimiskampaaniat, teatas Rüütel TV 1 otsesaates "Seitse päeva mais", et tema pole valimiskampaaniaks leidnud veel ühtegi krooni ega kavatse seda võtta ka oma rahakotist. Suuremate kõhkluste järel lasi Rüütel end presidendikandidaadiks üles seada alles 9. juunil ning tema valimiskampaania ei saanud õiget hoogu sisse isegi veel augustis, jättes nõnda kasutamata hea võimaluse esineda massimeedias Eesti Vabariigi taasiseseisvumise kümnenda aastapäeva puhul. Rahvaliidul polnud Riigikogus Arnold Rüütli ülesseadmiseks vajalikke hääli. Ometi Rüütel võitis.

Tema võit oli esimesel hetkel prognoosimatu, kuid sügavamalt järele mõeldes – siiski prognoositav. Just Arnold Rüütli oli neil valimistel sümboli väärtus. Tema esindas neid jõude, kes ei olnud rahul kolmikliidu poliitikaga, mis tähendas neile Eesti varade, sh olulise infrastruktuuri elementide, nagu raudteede ja elektrijaamade mahamüümist, kohalike huvide vastast haldusreformi jpm. Mõneti paradoksaalne on seegi, et parlamendisaadik Rüütel ise ei võidelnud kõige aktiivsemalt selle vastu, mida heitis erakonnana valitsusele ette Rahvaliit. See asendus meenutusega ülekohtust, mida Rüütli tehti 1990. aastate algul, ning ka president Meri, kes jagas heldekäeliselt sadu aumärke vasakule ja paremale, ei pidanud Rüütli ühegi aumärgi vääriliseks. Nii põimusid märterlus ja sümbolism, sirgeseljalisus ja Rüütli iseloomulik tolerantsus, seotud paljude valijameeste tahtega ükskord kolmikliidu poliitikutele n-ö koht kätte näidata. Oluline koht Arnold Rüütli võidus oli ka valimissüsteemi eripäral: maal elab umbes 30% rahvast, kuid sealt valiti ligikaudu 70% valijamehi.

Valimiskampaanias valisid erakonnad erineva intensiivsuse ja rõhuasetuse. Isamaaliit ja Reformierakond tellisid koguni kalleid telereklaame. Rahvaliidu juhtkond eelistas personaalset tööd, tehes seda intensiivselt vaid paar nädalat. Ajakirjanduse ootused ja rõhuasetused, sotsioloogilised küsitlused, erakondade valimiskampaaniad ja presidendikandidaatide etteasted ei asendanud seda tööd, seetõttu saidki võimalikuks ebaõiged küsitlused ja ennustused. Täiendava motiivina oli Rahvaliidul selge siht presidendivalimiste kaudu teadvustada end erakonnana ja kasvatada oma suhteliselt väikest toetusprotsenti.

Sellele üldisele foonile lisandus opositsioonist Keskerakonna ja Rahvaliidu koostöö, kes vahepealseile tülidele vaatamata suutsid taastada esialgse lähenemisviisi – toetada suuremate eduvõimalustega kandidaati. Kui sai selgeks, et Peeter Kreitzberg ei pääse valijameeste kogus teise vooru, kogunesid kokku erakonna juhatus, keskfraktsiooni liikmed ja Kreitzbergi meeskond ning pikema arupidamise järel otsustati teises voorus toetada Arnold Rüütli kandidatuuri. See tagaski hääled, mida oli vaja uuele presidendile volituste saamiseks.